

Mračni turizam u RH

Jurišić, Andrea

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Šibenik University of Applied Sciences / Veleučilište u Šibeniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:143:413807>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[VUS REPOSITORY - Repozitorij završnih radova Veleučilišta u Šibeniku](#)

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

ODJEL STUDIJA MENADŽMENTA I TURIZMA

PRIJEDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ TURISTIČKI

MENADŽMET

Andrea Jurišić

MRAČNI TURIZAM U RH

Završni rad

Šibenik, 2024.

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

ODJEL STUDIJA MENADŽMENTA I TURIZMA

PRIJEDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ TURISTIČKI

MENADŽMET

MRAČNI TURIZAM U RH

Završni rad

Kolegij: Uvod u selektivne oblike turizma

Mentor: Dino Slavica, mag.oec., pred.

Studentica: Andrea Jurišić

Matični broj studenta: 1219064418

Šibenik, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

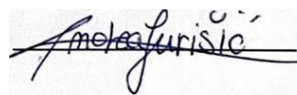
Ja, Andrea Jurišić student/ica Veleučilišta u Šibeniku, JN'BAG 1219064418 izjavljujem pod materijalnom i kaznenom odgovornošću i svojim potpisom potvrđujem da je moj završni/diplomski rad na stručnom prijediplomskom / stručnom diplomskom studiju turistički menadžment pod naslovom Mračni turizam isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, manstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

U Šibeniku, 12.09.2024.

Studentfica:

Handwritten signature of Andrea Jurišić in black ink on a light background.

MRAČNI TURIZAM U RH

Andrea Jurišić

Braće Nakić 21, 22000 Šibenik andreajurisic492@

gmail.com

Sažetak rada

Mračni turizam specifičan je oblik turizma koji se fokusira na posjete mjestima povezanima s tragičnim događajima i ljudskim stradanjima. Ova vrsta turizma omogućuje posjetiteljima suočavanje s mračnim aspektima povijesti kroz refleksiju, edukaciju i poštovanje prema žrtvama. Primjeri mračnog turizma diljem svijeta uključuju mjesta poput Memorijalnog kompleksa 9/11 u New Yorku, Hiroshime i Nagasakija u Japanu te koncentracijskog logora Auschwitz u Poljskoj. U Hrvatskoj, značajne destinacije mračnog turizma uključuju Goli otok, Jasenovac i Vukovar. Iako pruža vrijedne prilike za učenje, mračni turizam nosi sa sobom etičke izazove, uključujući potencijalnu komercijalizaciju patnje. Odgovorno upravljanje ovim destinacijama ključno je za očuvanje poštovanja i povijesne točnosti.

(42 stranica / 8 slika / 1 tablica / 3 grafikona/ 34 literaturnih navoda / jezik izvornika: hrvatski)

Rad je pohranjen u digitalnom repozitoriju Knjižnice Veleučilišta u Šibeniku

Ključne riječi: mračni turizam, tragični događaj, ljudska stradanja, edukacija Mentor:

Dino Slavica, mag.oec. pred.

Rad je prihvaćen za obranu dana: 13.09.2024.

BASIC DOCUMENTATION CARD

Šibenik University of Applied Science

Batchelor Thesis

Department of **Management and Tourism studies**

Professional Undergraduate Studies of **Tourism Management**

DARK TOURISM IN RH

Braće Nakić 21, 22000 Šibenik

andreajurisic492@ gmail.com

Summary

Dark tourism is a specific form of tourism that focuses on visiting sites associated with tragic events and human suffering. This type of tourism allows visitors to confront the darker aspects of history through reflection, education, and respect for the victims. Examples of dark tourism around the world include places like the 9/11 Memorial Complex in New York, Hiroshima and Nagasaki in Japan, and the Auschwitz concentration camp in Poland. In Croatia, significant dark tourism destinations include Goli Otok, Jasenovac, and Vukovar. While it offers valuable learning opportunities, dark tourism also presents ethical challenges, including the potential commercialization of suffering. Responsible management of these destinations is crucial for preserving respect and historical accuracy.

(42 pages / 8 figures / 1 table / 3 charts/ 34 references / original in Croatian language)

Thesis deposited in Šibenik University of Applied Sciences Library digital repository

Keywords: dark tourism, tragic events, human suffering, education Supervisor:

Dino Slavica, mag.oec. pred.

Paper accepted:

1. UVOD.....	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka	2
1.3. Sadržaj i struktura rada.....	2
2. SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA	4
2.1. Pojmovno određenje turizma.....	4
2.2. Selektivni turizam – pojam	6
2.3. Oblici selektivnog turizma.....	7
3. MRAČNI TURIZAM	11
3.1. Definicija mračnog turizma	11
3.2. Povijest mračnog turizma.....	13
3.3. Vrste mračnog turizma	14
4. MOTIVACIJA TURISTA ZA POSJET MRAČNIM LOKACIJAMA	17
4.1. Psihološki aspekti motivacije	17
4.2. Kulturološki i društveni motivi.....	19
4.3. Edukativni i informativni motivi	19
5. MRAČNI TURIZAM SVIJETA	21
5.1. Auschwitz.....	21
5.2. Hiroshima i Nagasaki.....	23
5.3. Napad 9/11 – memorijalni muzej New York	26
6. MRAČNI TURIZAM HRVATSKE	28
6.1. Goli otok.....	28
6.2. Jasenovac	31
6.3. Vukovar	33
7. ZAKLJUČAK.....	37
LITERTURA	40
POPIS ILUSTRACIJA.....	43

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Mračni turizam, postaje sve popularniji fenomen u svijetu turizma. Ovaj specifični oblik putovanja privlači ljude na lokacije koje su povezane s raznim vrstama tragedija, smrti i povijesnih nesreća. Ljudi se odlučuju posjetiti ta mjesta kako bi se bolje upoznali s prošlošću, istražujući lokacije koje nose težinu tragičnih događaja, često prožetih dubokim emotivnim nabojem. Kada je riječ o Hrvatskoj, zemlji koja ima slojevit i dinamičnu povijest, mračni turizam nudi poseban uvid u različite povijesne narative i događaje. Posjetitelji imaju priliku istražiti širok spektar lokacija, od memorijala posvećenih ratnim žrtvama, preko nekadašnjih koncentracijskih logora, do mjesta na kojima su se dogodile prirodne katastrofe. Svaka od tih lokacija nosi sa sobom jedinstvenu simboliku i priču, koja je neraskidivo povezana s povijesnim iskustvima, kako na nacionalnoj, tako i na globalnoj razini. Putem mračnog turizma, posjetitelji ne samo da stječu detaljnije znanje o ključnim povijesnim događajima, već dobivaju i priliku da razmisle o tome kako su ti događaji oblikovali današnje društvo. Ova vrsta turizma otvara prostor za refleksiju o prošlim događajima, o načinima na koje povijest ostavlja tragove na suvremene zajednice, i o tome koje se pouke mogu izvući iz tih tragičnih iskustava kako bi se slične katastrofe spriječile u budućnosti. Mračni turizam, stoga, nije samo običan turistički izlet; on predstavlja oblik obrazovanja, razmišljanja i suosjećanja. Na taj način povezuje prošlost sa sadašnjošću, ostavljajući dubok dojam na one koji se odluče za ovakva putovanja. Kroz mračni turizam, ljudi mogu dublje razumjeti kompleksnost povijesnih događaja i njihovih posljedica, istovremeno razvijajući dublju vezu s poviješću i njezinim utjecajem na današnji svijet.

Predmet rada koji se bavi temom mračnog turizma usmjeren je na istraživanje ovog specifičnog oblika turizma koji privlači ljude na mjesta povezana s tragedijama, smrću, ratnim sukobima i drugim povijesnim stradanjima. Ovaj rad uključuje analizu različitih vrsta lokacija koje su značajne za mračni turizam, kao što su spomenici, ratni muzeji, koncentracijski logori i mjesta

prirodnih katastrofa, te se bavi proučavanjem njihovih kulturnih i povijesnih značajki. Uz to, istražuju se motivacije koje turiste privlače na takve lokacije, njihova iskustva i sl..

Cilj rada je dublje razumjeti i objasniti fenomen mračnog turizma, analizirati njegove ključne karakteristike te istražiti kako ovaj oblik turizma utječe na same turiste, lokalne zajednice i društvo u cjelini. Rad također nastoji istražiti razloge zbog kojih ljudi posjećuju mjesta povezana s tragedijama, kako ta iskustva utječu na njihove emocije i razumijevanje povijesti, te se bavi pitanjem etičnosti u kontekstu mračnog turizma.

1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka

U okviru ovog rada korišteni su sekundarni podatci prikupljeni iz različitih izvora koji obuhvaćaju znanstvenu i stručnu literaturu, kao i druge relevantne materijale. Ovi izvori uključuju knjige koje su posvećene temama povezanim s mračnim turizmom, članke iz znanstvenih časopisa koji pružaju dubinsku analizu specifičnih aspekata ove pojave, te publikacije koje su dostupne putem internetskih baza podataka.

Korištenje sekundarnih izvora također pruža mogućnost usporedbe različitih studija i teorija, identificiranja trendova i obrazaca u mračnom turizmu, te razumijevanja kako su se različiti autori bavili ovom temom u prošlosti. Uz pomoć ovih izvora, rad dobiva čvrstu osnovu koja podržava istraživanje i omogućava detaljno razmatranje složenih pitanja vezanih uz mračni turizam, kao i dublje promišljanje o njegovom utjecaju na turiste, lokalne zajednice i šire društvo.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Struktura rada sastoji se od nekoliko glavnih dijelova, od kojih svaki obrađuje specifičan aspekt istraživane teme. Prvi dio rada, pod nazivom "Uvod", služi kao početna točka u kojoj se iznosi osnovna tematika rada te se uvodi čitatelja u kontekst istraživanja. Ovdje se objašnjava zašto je odabrana tema važna, postavljaju se istraživačka pitanja, te se ukratko opisuje kako će rad biti organiziran. Drugi dio rada usmjeren je na konceptualno razjašnjenje selektivnih oblika turizma,

pri čemu se naglašavaju njihove ključne karakteristike. Unutar ovog poglavlja, prvo se pruža opća definicija turizma, čime se postavlja temelj za razumijevanje šireg konteksta. Zatim se detaljnije razmatra definicija selektivnih oblika turizma, gdje se objašnjava zašto je došlo do potrebe za ovakvim oblikom turizma u suvremenom društvu. U ovom dijelu također se obrađuju različite vrste selektivnog turizma, pri čemu se vrste klasificiraju prema raznim kriterijima, čime se dobiva cjelovita slika o njihovoj raznolikosti i značaju. Treće poglavlje rada posvećeno je analizi utjecaja mračnog turizma na turističke destinacije. U ovom dijelu se razmatraju specifične karakteristike mračnog turizma i način na koji on oblikuje i utječe na destinacije koje privlače turiste svojim mračnim povijesnim nasljeđem. Proučava se kako ove destinacije funkcioniraju u turističkom sektoru, koje su njihove prednosti i izazovi, te kakav utjecaj mračni turizam ima na lokalne zajednice i ekonomiju. Četvrto poglavlje detaljno istražuje motivacije turista za posjete mračnim lokacijama. Ovdje se razmatraju različiti čimbenici koji potiču ljude (motive) da posjećuju mjesta povezana s tragedijama, smrću i stradanjem. Poglavlje obuhvaća psihološke, društvene, kulturne, edukativne i ekonomske motive, te nastoji pružiti cjelovitu sliku o tome što turiste privlači mračnim destinacijama. Peto poglavlje donosi pregled poznatih destinacija mračnog turizma širom svijeta. U ovom dijelu se opisuje nekoliko ključnih lokacija koje su postale sinonim za mračni turizam, uključujući njihove povijesne kontekste, značaj za turizam, te način na koji su postale popularne turističke atrakcije. Šesto poglavlje fokusira se na stanje i razvoj mračnog turizma u Hrvatskoj. Ovdje se analizira kako se ovaj oblik turizma razvija u hrvatskom kontekstu, koje su glavne destinacije unutar zemlje, te kako hrvatska povijest, posebno vezana uz ratne i povijesne tragedije, oblikuje turističku ponudu u tom segmentu. Na kraju, sedmo poglavlje donosi zaključke rada. U ovom dijelu se sumiraju ključni nalazi istraživanja, te se daju preporuke za buduća istraživanja i moguće pravce razvoja mračnog turizma. Zaključak također uključuje refleksiju na postavljene ciljeve rada i uspjeh u njihovom ostvarivanju, te razmatranje šireg utjecaja mračnog turizma na društvo i turističku industriju.

2. SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA

2.1. Pojmovno određenje turizma

Turizam se može definirati kao skup interakcija i događaja koji nastaju tijekom putovanja i boravka posjetitelja na određenim mjestima, pod uvjetom da ti posjetitelji nemaju stalno prebivalište na tim lokacijama i da njihovo prisustvo nije povezano s bilo kakvom gospodarskom aktivnošću. Ova definicija naglašava privremeni karakter turističkog boravka i isključuje situacije u kojima bi posjetitelji obavljali poslove ili druge gospodarske aktivnosti na mjestu svog boravka. (Blažević, 2007)

Danas se turizam smatra važnim alatom za gospodarski razvoj na globalnoj razini, s ciljem da postane vodeća industrija koja obuhvaća široke prostore zbog velikog broja ljudi uključenih u proizvodnju i potrošnju turističkih usluga. Suvremeni turizam često se promatra kao sredstvo koje potiče razvoj i istražuje nove vrijednosti unutar različitih destinacija.

Razvoj turizma u svijetu može se podijeliti u tri ključne faze:

1. Prva faza obuhvaća razdoblje od antičkog do sredine 19. stoljeća, kada su putovanja bila rijetka i individualna. U to vrijeme, uglavnom su putovali privilegirani pojedinci, a njihova putovanja imala su određene karakteristike turizma, no nisu se mogla smatrati pravim turističkim procesima zbog nedostatka ključnih elemenata kao što su dostupnost, masovnost i organiziranost.
2. Druga faza, koja traje od sredine 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata, obilježena je razvojem suvremenog turizma. U ovom razdoblju putovanja su imala sve potrebne elemente turističkog sektora. Stvoreni su društveni i ekonomski uvjeti za razvoj turizma, uključujući slobodno vrijeme, financijsku moć potrošača, veliki broj sudionika u turističkim putovanjima, kao i poduzeća specijaliziranih za pružanje turističkih usluga i uspostavu turističkih destinacija.
3. Treća faza, poznata kao masovni turizam, nastala je nakon Drugog svjetskog rata i karakterizirana je brzim razvojem. Ova faza donijela je stalni porast turističkog prometa,

što je rezultiralo ekspanzijom turizma na globalnoj razini. Zahvaljujući društvenim i tehnološkim promjenama, turistička putovanja obuhvatila su široka područja i uključivala veliki broj sudionika, pri čemu su potrošači mogli zadovoljiti svoje složene turističke potrebe kroz organizirane i standardizirane usluge.

Turizam se može opisati kao složeni društveno-ekonomski fenomen koji nastaje kao rezultat ljudske potrebe za promjenom svakodnevnog okruženja, prvenstveno zbog potrebe za odmorom, rekreacijom i opuštanjem. Ova potreba za bijegom od rutine često se javlja u obliku putovanja na nova mjesta, gdje ljudi mogu uživati u različitim aktivnostima i iskustvima koja im omogućuju da se opuste i osvježe (Šimić, 1994).

Međutim, turizam ne ovisi samo o individualnim željama, već i o nizovima uvjeta i faktora koji utječu na mogućnost zadovoljenja tih potreba. Ti faktori uključuju dostupnost i kvalitetu smještaja, infrastrukturu prijevoza, sigurnost destinacija, kao i različite kulturne i prirodne atrakcije koje privlače turiste. Osim toga, ekonomski uvjeti, poput prihoda i slobodnog vremena, također igraju ključnu ulogu u tome koliko često i koliko daleko ljudi putuju. Kao društvenoekonomska pojava, turizam ima značajan utjecaj na lokalne zajednice i gospodarstva, stvarajući radna mjesta, potičući razvoj infrastrukture i jačajući kulturne razmjene. Na taj način, turizam postaje važan dio suvremenog društva, koji ne samo da ispunjava potrebe pojedinaca, već i doprinosi razvoju zajednica u koje se putuje. (Šimić, 1994)

Turizam u današnjem svijetu ne samo da uživa globalnu prepoznatljivost, već je i jedno od najvažnijih ekonomskih sektora za mnoge zemlje, uključujući Republiku Hrvatsku. Njegov značaj za hrvatsko gospodarstvo očituje se u činjenici da turizam čini više od 20% ukupnog bruto domaćeg proizvoda (BDP), što ga čini prioritetnom granom u razvoju cjelokupne ekonomije zemlje. Važno je naglasiti da bi razvoj turističkog sektora trebao biti što učinkovitiji, a to se može postići samo uz solidnu razinu znanja i kontinuiranu edukaciju. Bez ovih temeljnih preduvjeta, nijedna zemlja neće biti u mogućnosti nositi se s izazovima globalnog turističkog tržišta. (Čavlek i sur., 2011)

Definiranje suvremene teorije turizma nije jednostavan zadatak, s obzirom na složenost tog područja. Ova teorija obuhvaća različite koncepte koji su se razvijali od završetka Drugog svjetskog rata do današnjeg dana. Tijekom tog razdoblja, turizam je postao značajan fenomen, koji

privlači znanstveno-teorijsko zanimanje i zauzima važno mjesto u globalnom kontekstu. Mnogi suvremeni teoretičari slažu se da razvoj turizma možemo podijeliti u dva glavna razdoblja: ono prije pojave masovnog turizma i ono u kojem su prisutni masovni oblici turizma. U današnje vrijeme, također se ističu i novi oblici turističkog razvoja. Budući da je masovni turizam karakteriziran intenzivnim korištenjem velikih područja za turističke aktivnosti, što uključuje specifična uređenja i veliku ponudu turističkih proizvoda, javila se potreba za pronalaženjem alternativnih pristupa koji bi omogućili održiviji razvoj i smanjili negativne utjecaje masovnog turizma (Petrić, 2007).

2.2. Selektivni turizam – pojam

Razvoj masovnog turizma i njegove infrastrukture doveo je do brojnih ozbiljnih problema, što je potaknulo kritičare i istraživače turizma da preispitaju dosadašnje metode i smjernice u razvoju turizma. Kao odgovor na ove izazove, u posljednjim desetljećima promovira se koncept „alternativnog turizma“, koji se suprotstavlja tradicionalnim pristupima. U hrvatskoj turističkoj literaturi, ovaj pristup često se naziva „selektivni turizam“, koji naglašava potrebe i interese manjih, specifičnijih grupa turista umjesto masovnog pristupa (Pančić-Kombol, 2000)

Selektivni turizam predstavlja važan odgovor na izazove i probleme koje je stvorio masovni „hard“ turizam, kao i na njegovu infrastrukturu koja često dovodi do negativnih posljedica. Tijekom godina, masovni turizam postao je sinonim za masovnu proizvodnju putničkih iskustava, koja su često shematska i bezlična, što nije zadovoljilo sve potrebe modernih putnika. Suvremeni teoretičari turizma prepoznali su potrebu za alternativnim pristupima, poznatim kao „soft“ turizam. Ovi oblici turizma nude suprotnost masovnom turizmu i fokusiraju se na personaliziranija i individualizirana iskustva. Alternativni turizam obuhvaća različite pristupe, uključujući odgovorni turizam, individualni turizam te turizam specijaliziranih interesa, kao što su ekoturizam, kulturni turizam ili avanturistički turizam. Cilj selektivnog turizma je zadovoljiti specifične želje i potrebe suvremenih putnika, koji traže autentične i jedinstvene doživljaje. Umjesto da se oslanjaju na uobičajene turističke pakete, ovi putnici žele dublje istražiti destinacije, upoznati lokalnu kulturu i sudjelovati u aktivnostima koje im omogućuju osobni angažman. Kroz selektivni turizam, putnici

moгу uživati u intimnijim i smislenijim iskustvima, što dovodi do povećanja zadovoljstva i emocionalne povezanosti s mjestima koja posjećuju. Ovaj pristup ne samo da poboljšava iskustva samih putnika, već također može imati pozitivne učinke na lokalne zajednice, jer potiče održiviji razvoj turizma koji se više usredotočuje na očuvanje prirodnih i kulturnih resursa (Geić, 2011)

Selektivni turizam može se definirati kao organizacija raznovrsnih turističkih oblika koji su usklađeni s prirodnim i društvenim vrijednostima lokalne zajednice. Ovaj pristup omogućava i gostima i domaćinima da uživaju u pozitivnim i vrijednim interakcijama koje obogaćuju njihova iskustva. (Pančić Kombol, 2000)

2.3. Oblici selektivnog turizma

Selektivni turizam, zbog svoje raznolikosti, može se klasificirati na više načina kako bi se bolje razumjeli različiti oblici i aktivnosti koje nudi. Jedna od ključnih klasifikacija dolazi od Geića (2011), koji predlaže da se selektivni turizam može podijeliti prema vrstama aktivnosti koje su dostupne tijekom boravka. Ova podjela uključuje sportsko-rekreacijski turizam, koji obuhvaća aktivnosti poput planinarenja, biciklizma ili sportova na vodi, zatim zdravstveni turizam, koji se fokusira na wellness i medicinske usluge, te kulturni turizam, koji omogućava putnicima da istražuju povijest, umjetnost i tradiciju određenih destinacija. Osim klasifikacije prema aktivnostima, autor također naglašava važnost prostornog konteksta, što dovodi do identifikacije oblika poput seoskog turizma, koji se usredotočuje na ruralne prostore i lokalne običaje, te ekoturizma, koji stavlja naglasak na očuvanje okoliša i održivost. Ovi pristupi omogućuju turistima da se povežu s prirodom i lokalnim zajednicama na dublji način. U svrhu istraživanja utjecaja selektivnih oblika turizma na produljenje ljetne turističke sezone, pažnju ćemo posvetiti tri ključna oblika turizma koja trenutno dominiraju tržištem: kulturni turizam, ekoturizam i nautički turizam. Kulturni turizam privlači posjetitelje koji žele uroniti u lokalne tradicije i običaje, dok ekoturizam omogućava uživanje u prirodnim ljepotama i aktivnostima koje promiču zaštitu okoliša. Nautički turizam, s druge strane, nudi jedinstvena iskustva vezana uz plovidbu, istraživanje obale i vodene aktivnosti (Ćorluka, Matošević Radić, Geić, 2013).

Uz ova tri temeljna oblika, postoji i mnoštvo drugih selektivnih turističkih formi koje se pojavljuju kako bi zadovoljile specifične potrebe i interese putnika. To uključuje vjerski turizam, koji privlači

vjernike na hodočašća i duhovne rute, zdravstveni turizam, koji se fokusira na rehabilitaciju i wellness, urbani turizam, koji istražuje gradske destinacije i njihovu kulturu, te poslovni turizam, koji se odnosi na poslovna putovanja i konferencije. Ovi oblici turizma omogućuju prilagodbu različitim potrebama i željama putnika, što dodatno obogaćuje turističku ponudu i doprinosi održivom razvoju turizma.

Rabotić (2013) nudi detaljnu klasifikaciju selektivnih oblika turizma koja se fokusira na motivaciju putnika, razdvajajući ih prema različitim interesima i potrebama. Ova klasifikacija obuhvaća više ključnih oblika turizma, svaki s posebnim karakteristikama:

1. **Rekreativni turizam** – ovaj oblik turizma obuhvaća sve aktivnosti povezane s opuštanjem i fizičkom aktivnošću, bez obzira na to koliko daleko putnik mora oputovati. Osim sportskih i rekreacijskih aktivnosti, rekreativni turizam uključuje i putovanja radi korištenja zdravstvenih usluga, kao što su spa tretmani ili rehabilitacija, čime se posjetiteljima omogućava poboljšanje fizičkog i mentalnog zdravlja.
2. **Kulturni turizam** – kulturni turizam omogućava posjetiteljima da istražuju kulturne, povijesne i religijske aspekte određenih destinacija. Ovaj oblik turizma uključuje posjete muzejima, galerijama, povijesnim spomenicima i religijskim mjestima, pružajući turistima priliku da urone u lokalnu kulturu, tradiciju i običaje.
3. **Socijalni turizam** – socijalni turizam usmjeren je na okupljanje ljudi kroz različita udruženja, klubove ili saveze. Ovaj oblik turizma često se temelji na zajedničkim interesima i aktivnostima, omogućujući sudionicima da se povežu s drugim ljudima te sudjeluju u raznim događanjima ili projektima koji doprinose razvoju lokalnih zajednica.
4. **Sportski turizam** – ovaj oblik turizma obuhvaća sve aktivnosti povezane s sportom, bilo da se radi o aktivnom sudjelovanju u sportskim disciplinama ili pasivnom promatranju sportskih događaja, poput natjecanja ili utakmica. Sportski turizam može uključivati i putovanja na sportske turnire, tečajeve ili treninge, a često privlači i strastvene obožavatelje sporta.
5. **Komercijalni turizam** – komercijalni turizam obuhvaća poslovna putovanja, uključujući sudjelovanje na kongresima, seminarima, sajmovima i izložbama. Ovaj oblik turizma

ključan je za ekonomiju, jer doprinosi umrežavanju profesionalaca, razmjenu ideja i stvaranju poslovnih prilika.

6. Politički turizam – politički turizam odnosi se na putovanja koja uključuju sudjelovanje na političkim manifestacijama, kao što su skupovi, demonstracije ili konferencije. Također uključuje diplomatska putovanja koja pružaju priliku za izgradnju odnosa među državama i poticanje međunarodne suradnje.

Ova klasifikacija pomaže u razumijevanju raznolikosti motiva koji utječu na odluke turista prilikom odabira destinacija i aktivnosti. Različiti oblici turizma ne samo da zadovoljavaju specifične interese putnika, već i doprinose razvoju lokalnih zajednica i jačanju ekonomije, stvarajući tako ravnotežu između turističkih potreba i lokalnih resursa.

Alfieri (1994) definira selektivne oblike turizma kao različite kategorije koje uključuju:

1. Zdravstveni turizam – ovaj oblik obuhvaća različite terapijske metode, poput integralne talasoterapije, balneoterapije, klimatoterapije i silvoterapije. Cilj je poboljšanje zdravlja i dobrobiti kroz specifične zdravstvene tretmane i prirodne resurse.
2. Rekreativni i sportski turizam – ovaj segment turizma fokusira se na aktivnosti koje se odvijaju na moru, vodama i u planinama, uključujući razne sportske i rekreativne aktivnosti koje nude mogućnosti za aktivan odmor.
3. Ruralni ili rustikalni turizam – ovaj oblik turizma nudi posjetiteljima priliku da uživaju u mirnom okruženju, bilo na obali ili u unutrašnjosti, gdje mogu doživjeti lokalne običaje i način života.
4. Nemotorizirani turizam – ovaj oblik uključuje itinerarni turizam, kao što su pješaćenje, jahanje ili biciklističke ture, te pruža mogućnosti za „divlji“ odmor i ekološka putovanja u netaknutim prirodnim područjima.
5. Kulturni turizam – ovaj segment obuhvaća raznolike sadržaje i oblike koji omogućuju turistima da sudjeluju u studijskim putovanjima, manifestacijama i kulturnim susretima, pružajući im priliku za dublje razumijevanje lokalnih kultura i tradicija.

Na temelju raznolikosti selektivnog turizma može se primijetiti kako svaka od navedenih vrsta ne samo da obogaćuje turističku ponudu, već i odgovara specifičnim interesima i potrebama današnjih putnika. Ovi oblici turizma omogućuju putnicima da se povežu s destinacijom na dublji način, uspostavljajući osobne i emocionalne veze koje često nedostaju unutar masovnog turizma.

Sve vrste selektivnog turizma naglašavaju potrebu za personaliziranim i autentičnim iskustvima, što postaje sve važnije u modernom turističkom sektoru. Kroz ove oblike turizma promoviraju se vrijednosti odgovornog putovanja, održivog razvoja i međusobnog poštovanja između turista i lokalnih zajednica. Na taj način, selektivni turizam stvara temelje za održiviju budućnost turizma, osiguravajući da se potrebe i interesi svih sudionika uzimaju u obzir, a istovremeno se čuva kulturno i prirodno naslijeđe destinacija.

3. MRAČNI TURIZAM

Mračni turizam postaje sve popularniji u današnjem svijetu, privlačeći putnike koji žele istražiti tamnije strane povijesti. Ova vrsta turizma uključuje posjete lokacijama povezanim s tragedijama, smrću, ratovima i raznim povijesnim stradanjima. Dok se mnogi turisti usredotočuju na odmor i opuštanje, mračni turizam pruža jedinstvenu priliku za dublje razmišljanje o ljudskoj prirodi i prošlim događajima. U Hrvatskoj, koja ima bogatu i složenu povijest, mračni turizam nudi posjetiteljima mogućnost da se suoče s važnim, često zanemarenim temama, čime potiče proces edukacije i osobne refleksije. Kroz obilazak spomenika, muzeja i drugih značajnih lokacija, mračni turizam pomaže ljudima da bolje razumiju kompleksnost povijesnih događaja i njihov utjecaj na današnje društvo.

3.1. Definicija mračnog turizma

Lokaliteti povezani s tragičnim događajima sve više privlače pažnju posjetitelja, što rezultira porastom njihove posjećenosti. Primjeri takvih mjesta uključuju nacistički koncentracijski logor Auschwitz, koji je postao simbol stradanja i patnje milijuna ljudi tijekom holokausta, te spomenploču žrtvama terorističkog napada na zgrade bliznakinje u New Yorku, koja predstavlja snažan podsjetnik na tragediju koja se dogodila 11. rujna 2001. godine. Osim ovih ikoničnih lokaliteta, postoje i mnoge druge slične lokacije koje bilježe porast interesa posjetitelja, a koje su također povezana s teškim povijesnim događajima. Fenomen rasta posjećivanja ovih mjesta postaje sve važnija tema u znanstvenim istraživanjima, a posebno se istražuje kroz prizmu mračnog turizma. Ovaj koncept obuhvaća turizam koji se fokusira na posjete lokacijama vezanim uz smrt, tragediju i ljudsku patnju. Istraživači mračnog turizma razmatraju razne aspekte ovog fenomena, uključujući motivacije posjetitelja, iskustva koja doživljavaju te kako se ova mjesta predstavljaju i valoriziraju u turističkom kontekstu (Dolenec, Vodeb, 2020).

Mračna destinacija označava područje koje obuhvaća aspekte mračnog turizma, privlačeći turiste koji su zainteresirani za ove specifične atrakcije. Osim toga, ona može potaknuti i obične turiste da istraže mračnije strane određenih mjesta. Istraživanje mračnog turizma nije se ograničilo samo

na analize i tematske studije, već je dovelo do osnivanja Instituta za istraživanje mračnog turizma na Sveučilištu u Central Lancashireu (Ujedinjeno Kraljevstvo) 2005. godine. Ovim činom, ovaj oblik turizma je dobio važnu referentnu instituciju na globalnoj razini. Institut za mračni turizam (IDTR) fokusira se na razvoj istraživačkih kapaciteta u ovom području, s ciljem unapređenja kvalitete publikacija i pružanja smjernica za učinkovito upravljanje mračnim destinacijama, kulturnom baštinom, znamenitostima i izložbama. Institut teži uspostaviti međunarodni ugled kao centar izvrsnosti, potičući inovativne i interdisciplinarnе pristupe istraživanju turizma. Uz to, naglašava važnost jačanja suradnje na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini među akademskim zajednicama i medijima, te redovito ažurira znanja u oblasti podučavanja i istraživanja mračnog turizma (Njegovan, Bagarić, 2019).

Jedna od ključnih tema u ovim istraživanjima je etička dimenzija turističke valorizacije simbola patnje. Stručnjaci se bave pitanjima kako se poštuju sjećanja na stradale i kakav je utjecaj turističkog interesa na lokalne zajednice i baštinike tih mjesta. Posebno je važno uzeti u obzir osjetljivost onih koji čuvaju baštinu i sjećanje na tragične događaje, kako bi se osiguralo da turizam ne dovodi do banalizacije patnje, već da pruža prostor za edukaciju, refleksiju i poštovanje prema žrtvama. Kroz ovu prizmu, mračni turizam se promatra ne samo kao ekonomski fenomen, već i kao složeni socijalni i kulturni proces koji zahtijeva pažljiv pristup.

Mračni turizam, ili "dark" turizam, obuhvaća raznovrsne aspekte i složene fenomene unutar šireg konteksta turizma. Ovaj oblik turizma usmjeren je na posjetu lokacijama koje su na neki način povezane sa smrću, katastrofama i stradanjima. To uključuje mjesta gdje su se dogodile povijesne tragedije ili gdje su ljudi izgubili život, a koja su danas otvorena za posjetitelje. Mračni turizam uključuje i komodifikaciju tih mjesta, odnosno pretvaranje stvarnih povijesnih događaja i iskustava u turističke atrakcije koje privlače posjetitelje. Ovo može biti u obliku muzeja, spomenika ili čak mjesta koja su bila poprišta ratova ili prirodnih katastrofa. Posjetitelji često traže dublje razumijevanje tih događaja i njihovih posljedica, što im omogućuje da se suoče s teškim temama iz prošlosti (Vojnić, Kurka, 2021).

Ova vrsta turizma ne samo da pruža priliku za refleksiju i edukaciju, već i postavlja pitanja o ljudskoj prirodi, suosjećanju i načinima na koje se društva suočavaju s traumama iz prošlosti. Na

taj način, mračni turizam postaje značajan alat za proučavanje i razumijevanje povijesti, kao i za promišljanje o utjecaju tih događaja na suvremeno društvo. (Vojnić, Kurka, 2021).

3.2. Povijest mračnog turizma

Posjeti grobljima, mjestima nesreća i logorima smrti, iako često mogu izazvati nelagodu, postali su sve popularniji među turistima, koji se redovito okupljaju u redu kako bi vidjeli ta mjesta. Ova fascinacija mračnim i morbidnim temama počela je privlačiti pažnju istraživača od sredine 1990ih, kada su započela prva istraživanja koja su nastojala objasniti razloge zašto ljudi odabiru posjećivati takve lokacije.

U tim ranim analizama mračnog turizma, stručnjaci su ukazali na moderne i postmodernističke motive koji se kriju iza ovog specifičnog oblika putovanja. U nastavku, većina kasnijih radova usredotočila se na suvremene posjete poznatim i često kontroverznim mjestima poput Auschwitza ili Černobila, koja su duboko povezana s povijesnim tragedijama i ljudskim patnjama. Međutim, zanimljivo je primijetiti da su i ranija putovanja, poput onih do rimskog Koloseuma ili srednjovjekovnih hodočašća na mjesta mučeništva, imala svoje mračne aspekte, čime se dodatno naglašava dugotrajna prisutnost mračnog turizma kroz povijest. Ovi aspekti često ukazuju na ljudsku potrebu da se suoče s temama smrti, tragedije i ljudske povijesti. (Hartmann i sur., 2018)

Mračni turizam, poznat i kao thanatourizam, prvi se put definira kao specifično područje studija tek u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća. Ovi pojmovi proizlaze iz prepoznavanja dugotrajne tradicije putovanja koja uključuju različite oblike osmišljenog i organiziranog sjećanja na mrtve. Iako su mnoge takve posjete izvorno bile slučajne ili incidentalne, one su s vremenom postale namjerni ciljevi raznih vrsta hodočašća, pri čemu se religijska hodočašća ističu kao najznačajnija, dok su posjete grobovima poznatih ličnosti i povijesnim bojištima često više sekularne prirode (Seaton, 2022).

Tijekom osamnaestog i devetnaestog stoljeća, ti povremeni susreti s mračnim temama počeli su se razvijati u namjerne i masovne turističke prakse, potaknute novim ideologijama koje su oblikovale europsku modernost, kao što su antikvarizam, romantizam, gotika, te patriotske manifestacije i imperijalni spektakli. Posjete komemorativnim mjestima postale su ključna aktivnost mračnog turizma, čime se ovaj oblik putovanja sve više uključuje u rasprave o "politici sjećanja". Ova tema

postaje sve relevantnija u multikulturalnim kontekstima koji se bave trajnim statusom povijesnih događaja i ličnosti (Seaton, 2022).

3.3. Vrste mračnog turizma

Turistički posjeti mjestima s teškom i često tragičnom poviješću, kao što su bivša ratišta, atrakcije vezane uz nasljeđe ropstva, zatvori, groblja, specifične muzejske izložbe, lokacije holokausta ili mjesta katastrofa, čine širok spektar mračnog turizma. Ova vrsta turizma omogućuje posjetiteljima da se suoče s važnim, ali često potisnutim aspektima ljudske povijesti, pružajući im priliku za edukaciju i refleksiju. Pitanje koje se postavlja je kako se mračni turizam može smjestiti unutar šireg konteksta međunarodnog turizma. Da bi se to razumjelo, potrebno je krenuti od same kulture i njenih raznih manifestacija. Mračni turizam se može promatrati kao oblik kulturnog turizma, jer obuhvaća putovanja koja imaju za cilj razumijevanje i istraživanje povijesnih i kulturnih događaja koji su oblikovali ljudsko društvo (Millán, Rojas, García, 2019).

Ova vrsta turizma također se bavi pitanjima identiteta, kolektivnog sjećanja i povijesne pravde. Posjetitelji ovih lokacija često traže dublje razumijevanje ljudske prirode i njenih mračnih strana, čime se otvaraju važna pitanja o etici, empatiji i odgovornosti prema prošlosti. Također, mračni turizam može potaknuti dijalog o suvremenim temama, poput ljudskih prava i društvenih nepravdi, čime postaje relevantan i u današnjem kontekstu. Unutar međunarodnog turizma, mračni turizam zauzima specifično mjesto, privlačeći različite skupine turista, uključujući one koji su zainteresirani za povijest, edukaciju ili jednostavno žele doživjeti drugačija iskustva. Također, posjet ovim mjestima često uključuje etičke aspekte, kao što su poštovanje prema žrtvama i pažljivo pristupanje osjetljivim temama. Stoga, mračni turizam ne samo da obogaćuje turističku ponudu, već i doprinosi dubljem razumijevanju ljudske povijesti i kulture.

Mračni turizam može se podijeliti u nekoliko ključnih kategorija, svaka s vlastitim potkategorijama (Stone, 2010):

1. Opasna mjesta - ova kategorija obuhvaća odredišta koja su povezana s opasnostima iz prošlosti ili sadašnjosti. Primjeri uključuju:
 - Gradovi strave - mjesta poznata po stravičnim događajima.
 - Opasna odredišta - specifične lokacije koje su povezane s opasnim situacijama.

2. Kuće strave - ova podkategorija obuhvaća zgrade koje su povezane sa strahom i smrću, bilo da su to stvarni događaji ili izmišljene priče. Uključuje:
 - Tamnica smrt - mjesta koja su bila korištena za izvršenje kazni.
 - Zloglasni hoteli - hoteli poznati po mračnim i strašnim pričama.
3. Mjesta pogibija - ova kategorija se odnosi na lokacije koje obilježavaju događaje vezane uz smrt, strah, slavu ili ozloglašenost. Primjeri uključuju:
 - Bojna polja - mjesta na kojima su se odvijali bitke s velikim gubicima.
 - Pakao Holokausta - lokacije koje su obilježene stravičnim događajima iz povijesti.
 - Groblja poznatih osoba - mjesta posljednjeg počivališta poznatih ličnosti.
4. Ture vezane za mjesta mučenja - ova kategorija uključuje ture ili posjete mjestima koja su povezana s mučenjima, ubojstvima i zločinima, poput:
 - Zločini i ubojstva - lokacije poznate po zločinima koji su se ondje dogodili.
 - Zloglasnost - mjesta koja su stekla reputaciju zbog svojih mračnih povijesti.
5. Tematizirana smrt - ova podkategorija obuhvaća kolekcije ili muzeje koji se bave temama smrti i patnje. Uključuje:
 - Morbidni muzeji - muzeji koji izlažu eksponate vezane za smrt.
 - Spomenici moralu - mjesta koja služe kao podsjetnik na važna događanja i vrijednosti.

Uz sve gore navedene vrste turizma, tu su još i :

- Mračna zabava,
- Mračne izložbe
- Mračna svetišta i sl.

Tablica 1. Vrste selektivnog turizma

Kategorija	Opis	Značajke
Holokaust turizam	Mračni turizam započeo u Njemačkoj pod nacističkom vlašću.	Stravične priče potaknule su posjetitelje iz cijeloga svijeta da posjete memorijalne parkove i muzeje, poput Auschwitza i drugih nacističkih logora.
Grobnički (Grave) turizam	Posjete grobljima koja predstavljaju tužan povijesni okvir.	Mjesta ukopa odaju zanimljive priče, premošćujući prazninu između sadašnjosti i prošlosti, te povezuju žive i mrtve.
Turizam baštine (Heritage)	Nije ograničen na putovanja, već obuhvaća očuvanje nematerijalne kulturne baštine.	Svaka vrsta spomenika ili mjesta baštine koja podsjeća na tragediju pruža znanje o kontekstu događaja.
Turizam komunizma	Privlačenje posjetitelja u područja poput Sjeverne Koreje i Kine.	Ljudi su zainteresirani za istraživanje povijesti i iskustava života u komunističkim režimima.
Turizam na bojištu (Battlefield Tourism)	Obilazak bojišta i ratnih ruševina.	Postoje povijesne rekonstrukcije u starinskim kostimima koje pružaju autentično iskustvo posjetiteljima.

Izvor: Izrada autorice prema, Planning Tank, Dostupno na: <https://planningtank.com/blog/darktourism>) (20.07.2024)

Ova tablica pruža pregled različitih oblika mračnog turizma, svaki s vlastitim karakteristikama i fokusom. Mračni turizam obuhvaća raznovrsne kategorije koje uključuju posjete mjestima povezanim s povijesnim tragedijama, smrću, ili patnjom, kao što su memorijalni muzeji, groblja, bojišta i lokaliteti povezani s totalitarnim režimima. Svaka kategorija mračnog turizma nudi jedinstvene mogućnosti za edukaciju, refleksiju i razumijevanje povijesti. Na primjer, Holokaust turizam omogućava posjetiteljima da se suoče s teškim povijesnim događajima i promišljaju o posljedicama tih tragedija. Grobnički turizam potiče razmišljanje o životima i sudbinama pojedinaca, dok turizam baštine pomaže u očuvanju i prenošenju kulturnih vrijednosti i sjećanja na povijesne događaje. Cilj ove tablice je istaknuti važnost svakog oblika mračnog turizma u kontekstu njegovih obrazovnih i refleksivnih potencijala, potičući posjetitelje da dublje razmisle o povijesnim temama i njihovom utjecaju na suvremeno društvo. Kroz istraživanje različitih aspekata mračnog turizma, posjetitelji mogu razviti veće razumijevanje o kompleksnosti ljudskih iskustava i značaju sjećanja u očuvanju kolektivne povijesti.

4. MOTIVACIJA TURISTA ZA POSJET MRAČNIM LOKACIJAMA

U današnjem turizmu, sve je primjetniji fenomen mračnog turizma, koji uključuje putovanja na lokacije vezane uz tragedije, smrt i patnju. Ovaj oblik turizma privlači različite tipove putnika, koji ne traže samo uzbuđenje, već i dublje uvid u povijest i ljudsku prirodu. Razlozi zbog kojih turisti odlučuju posjetiti mračne lokacije variraju – od osobne introspekcije i suočavanja s vlastitim strahovima, do želje za stjecanjem znanja o povijesnim događajima i stradanjima. Neki putnici pristupaju ovim mjestima s ciljem obrazovanja i istraživanja, dok ih drugi posjećuju kako bi odali počast žrtvama ili se suočili s teškim pitanjima iz prošlosti. Ove motivacije često proizlaze iz potrebe za autentičnim iskustvima, želje za emocionalnom povezanošću ili znatiželje o tamnijim aspektima ljudskog postojanja. Istražujući ove motivacije, možemo steći uvid u to na koji način mračne lokacije oblikuju turistička iskustva i kako utječu na naše razumijevanje povijesti u suvremenom društvu. U tom smislu, ključno je istražiti što potiče posjetitelje da krenu na putovanja prema mjestima stradanja i tragedije te kako ta iskustva oblikuju njihovu percepciju svijeta.

4.1. Psihološki aspekti motivacije

Psihološki motivi mračnog turizma su raznoliki i složeni, a svaki od njih odražava duboke aspekte ljudske prirode, kulture i povijesti. Ova motivacija može se razumjeti kroz nekoliko ključnih aspekata (Iliev, 2021):

- Fascinacija smrću i patnjom jedan je od najčešćih motiva koji privlači turiste na mračne lokacije. Ljudi su prirodno znatiželjni prema smrtnim događajima i mračnim aspektima ljudske povijesti. Ova fascinacija može potaknuti želju za posjetom mjestima koja su povezana s tragedijama, kao što su koncentracijski logori, mjesta bitaka ili groblja poznatih osoba. Ovakvi posjeti omogućuju turistima da istraže složene narative ljudske patnje, čime se zadovoljava njihova potreba za razumijevanjem neobičnih i često teških tema.
- Traženje autentičnosti također igra važnu ulogu u motivaciji posjetitelja mračnim lokacijama. Mračne destinacije često nude iskustva koja su autentična i nefiltrirana, omogućavajući posjetiteljima da se suoče s realnošću ljudske patnje. Na taj način, turisti

mogu osjećati dublju povezanost s prošlošću i onim što se dogodilo na tim mjestima. Ova potražnja za stvarnim iskustvima može pomoći u oblikovanju njihovih vlastitih identiteta i razumijevanja svijeta.

- Emocionalna refleksija je još jedan važan psihološki motiv. Mnogi turisti posjećuju mračna mjesta kako bi se suočili s vlastitim strahovima, tugom ili gubitkom. Ova mjesta mogu pružiti prostor za introspekciju i unutarnje pročišćenje, omogućavajući posjetiteljima da istraže vlastite emocije i dožive emocionalnu transformaciju. Mračne destinacije mogu djelovati kao katalizatori za proces liječenja i razumijevanja vlastitih iskustava.
- Identifikacija i empatija s žrtvama tragedije također mogu motivirati turiste. Posjetitelji često osjećaju potrebu identificirati se s onima koji su stradali ili suosjećati s njihovim sudbinama. Ovaj oblik empatije može pomoći ljudima da razumiju vlastite emocije i stvarnosti u kojima su drugi živjeli. Povezivanje s povijesnim kontekstom i ljudskim iskustvima može produbiti razumijevanje ne samo tragedija, već i ljudske otpornosti.
- Suočavanje s vlastitim strahovima može biti dodatni motiv. Mračne destinacije često predstavljaju priliku za suočavanje s egzistencijalnim pitanjima, poput vlastite smrtnosti i prirode straha. Posjećivanje ovih mjesta može pomoći posjetiteljima da preispitaju svoja uvjerenja i strahove, čime se otvara put za dublje razumijevanje vlastitog postojanja.
- Potraga za uzbuđenjem također igra značajnu ulogu u motivaciji mračnih turista. Za neke, posjeti mračnim lokacijama predstavljaju uzbudljivu avanturu koja uključuje elemente adrenalina i straha. Ova vrsta uzbuđenja može stvoriti snažna emocionalna iskustva koja ostavljaju trajni dojam na posjetitelje.
- Nostalgija i sjećanje mogu također motivirati ljude da posjete mračna mjesta. Mnogi turisti žele odati počast prošlim događajima, žrtvama ili kulturnom nasljeđu. Ove posjete omogućuju očuvanje uspomena i razumijevanje povijesnih konteksta, čime se osigurava da se važni trenuci iz prošlosti ne zaborave.

4.2. Kulturološki i društveni motivi

Kulturološki i društveni motivi koji potiču posjete mračnim lokacijama obuhvaćaju raznolike aspekte interakcije unutar zajednice i kulturnog razumijevanja, a imaju značajan utjecaj na doživljaj i interpretaciju tih mjesta od strane posjetitelja.

Kulturni identitet također igra značajnu ulogu u motivaciji posjetitelja. Odlazak na mračna mjesta može biti prilika za istraživanje vlastitog identiteta ili identiteta zajednice. Kroz ova iskustva, posjetitelji često promišljaju o kulturnim vrijednostima i povijesnim kontekstima, što im pomaže da bolje razumiju svoje mjesto u svijetu. Društvena povezanost je još jedan bitan motiv koji privlači turiste na mračne destinacije. Ova mjesta često okupljaju ljude koji žele podijeliti svoja iskustva, stvarajući tako osjećaj zajedništva. Kroz zajedničko istraživanje teških i emotivnih tema, posjetitelji mogu obogatiti svoja iskustva i razmijeniti ideje i osjećaje s drugima. Uz to, sociopolitička osviještenost postaje sve važnija među onima koji posjećuju mračne lokacije. Mnogi turisti traže edukaciju o društvenim nepravdama, ratovima i tragedijama, što potiče kritičko razmišljanje o suvremenim pitanjima i političkim kontekstima. Ova motivacija može dodatno potaknuti angažman u društvenim pitanjima i aktivizam. Turizam kao oblik protesta predstavlja još jedan važan motiv. Posjetitelji mračnim mjestima često koriste svoja iskustva kao sredstvo izražavanja neslaganja s nepravdama te pozivaju na društvene promjene. Ovakav pristup ne samo da povećava svijest o važnim pitanjima, već i potiče aktivizam unutar zajednice (Sharples i Stone, 2009).

Sve ove kulturološke i društvene motivacije oblikuju percepciju mračnog turizma, ističući njegovu važnost u razumijevanju ljudske povijesti i suvremenih društvenih konteksta. Različiti aspekti ovih motiva pružaju uvid u složenost mračnog turizma i njegovu sposobnost da potakne duboke refleksije i promišljanja među posjetiteljima.

4.3. Edukativni i informativni motivi

Edukativni i informativni motivi za posjet mračnim lokacijama igraju ključnu ulogu u oblikovanju turističkih iskustava i omogućuju posjetiteljima da steknu novo znanje o povijesti, kulturi i ljudskoj prirodi. Mračne lokacije često služe kao svjedoci ključnih povijesnih događaja, uključujući ratove, genocid i druge tragedije, potičući posjetitelje da istraže utjecaj tih događaja na društvo. Takva

istraživanja omogućuju posjetiteljima da razmotre složenost ljudske prirode, uključujući teme zla, nepravde i moralnih dilema, čime se razvija dublje razumijevanje ljudskih ponašanja i emocija (Sharpley i Stone, 2009). Također, posjeta ovim mjestima potiče kritičko razmišljanje o društvenim i političkim pitanjima, omogućujući turistima da preispitaju svoje stavove i norme.

S druge strane, informativni motivi posjeta mračnim lokacijama također su značajni. Mnogi turisti dolaze s namjerom prikupljanja informacija, bilo za akademske radove, osobne projekte ili istraživanje, često sudjelujući u vođenim turama i edukativnim programima. Takve lokacije igraju važnu ulogu u osvješćivanju posjetitelja o aktualnim i povijesnim društvenim nepravdama, potičući ih na angažman i aktivizam (Sharpley i Stone, 2009). Pored toga, edukativni sadržaji prisutni na mračnim mjestima često pružaju uvid u kulturno nasljeđe i tradicije, pomažući posjetiteljima da bolje razumiju kontekst tragedija i događaja koji su oblikovali prošlost.

5. MRAČNI TURIZAM SVIJETA

5.1. Auschwitz

Koncentracijski logori Auschwitz i Auschwitz-Birkenau nalaze se u blizini poljskog grada Oświęcim, koji se na njemačkom jeziku naziva Auschwitz. Ovaj grad smješten je na jugu Poljske, otprilike 70 kilometara od Krakówa. Prvi put se spominje 1178. godine, kada je bio poznat kao granica između Slavena i Njemaca. Naziv Oświęcim potječe od poljske riječi "święty," što znači "svet." Prvotno su Oświęcim krajem 13. stoljeća naselili Nijemci. U 14. stoljeću, češki jezik postao je službeni jezik u ovom gradu, no ubrzo nakon toga, krajem istog stoljeća, Česi su prodali Oświęcim Poljskoj. U 18. stoljeću, tijekom podjele Poljske između Pruske, Rusije i Austrije, dio u kojem se nalazi Oświęcim pripao je Austriji. Grad je ostao pod austrijskom upravom sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije, kada je ponovno pao pod njemačku vlast (Steinbacher, 2004)

Auschwitz je postao simbol terora, genocida i holokausta. Osnovali su ga Nijemci 1940. godine u predgrađu Oświęcima, koji su nacisti anektirali Trećem Reichu. Logor je prvotno osnovan zbog preopterećenja lokalnih zatvora, a prvi transport Poljaka stigao je 14. lipnja 1940. godine. Iako je u početku bio zamišljen kao koncentracijski logor, od 1942. godine postao je najveći centar za istrebljenje u kojem je proveden nacistički plan "konačnog rješenja židovskog pitanja". Nekoliko je logora (Auswitch, 2024):

- Auschwitz I: Glavni logor, osnovan na temelju predratnih vojarni, s brojem zatvorenika koji se kretalo oko 15.000 do 20.000
- Auschwitz II (Birkenau): Najveći dio kompleksa, izgrađen 1941. godine. U 1944. godini tu je bilo više od 90.000 zatvorenika. Većina žrtava ubijena je u ovom logoru.
- Auschwitz III: Sastojao se od više od 40 pod-logora, koji su eksploatirali zatvorenike kao robove. Najveći je bio Buna (Monowitz), otvoren 1942. godine, gdje su radili zatvorenici pod nadzorom njemačke tvrtke IG Farbenindustrie.

Logori su bili izolirani od vanjskog svijeta i okruženi bodljikavom žicom. U području oko logora, poznatom kao "Interessengebiet", nalazile su se dodatne zgrade i industrijski objekti.

Lokalno stanovništvo, uključujući Poljake i Židove, evakuirano je, a njihove kuće srušene kako bi se oslobodio prostor za njemačke vojne potrebe. Administracija logora koristila je ovo područje za tehničku podršku, radionice i barake za SS (Auswitch, 2024).

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, među preživjelima, obiteljima žrtava i širom javnošću pojavio se rastući interes za posjetom mjestima gdje su se dogodili zločini u koncentracijskim, radnim i logorima smrti. Taj interes nije bio ograničen samo na one koji su direktno pogođeni tragedijama, već se proširio i na širu javnost koja je bila duboko pogođena otkrivanjem strašnih događaja iz rata. Već nekoliko godina nakon oslobođenja, neki od tih logora otvoreni su za javnost, omogućujući posjetiteljima da se iz prve ruke suoče s povijesnim svjedočanstvima o zločinima. Auschwitz, jedan od najpoznatijih i najstrašnijih logora smrti, postao je mjesto sjećanja već 1947. godine. Otvaranje logora za posjete izazvalo je brojne kontroverze i rasprave. Mnogi su smatrali da bi ovo mjesto, koje je simboliziralo nevjerojatnu ljudsku patnju i stradanje, trebalo biti potpuno uništeno kako bi se izbrisala mračna prošlost koja ga je pratila. Već 1948. godine pojavili su se glasovi koji su zagovarali rušenje Auschwitza, smatrajući da takva mjesta ne bi trebala opstati. Unatoč tome, Auschwitz je ostao i dalje otvoren kao mjesto sjećanja, a s vremenom je postao jedno od najvažnijih svjetskih memorijalnih mjesta (Hodgkinson, 2024)

Slika 1. Auschwitz

Izvor: <https://mjhnyc.org/blog/auschwitz-history-an-introduction/>

Drugi logori, međutim, nisu odmah postali dostupni javnosti. Neki su služili različitim namjenama u godinama nakon rata, što je odgodilo njihovo otvaranje za posjete. Tek desetljećima kasnije, ta su mjesta konačno postala javno dostupna, omogućujući novim generacijama da se upoznaju s povijesnim činjenicama i odaju počast žrtvama. Otvaranje tih logora kao mjesta sjećanja također je značilo priznanje važnosti očuvanja povijesnih lokacija za buduće generacije, kako bi se osigurala edukacija o događajima iz prošlosti i spriječilo ponavljanje sličnih tragedija.

Korištenje izraza ‘holokaust turizam’ može biti doživljeno kao kontroverzno i neprimjereno jer, slično kao i termin mračni turizam, može sugerirati da su posjete takvim mjestima vođene površnim i rekreativnim motivima, poput voajerizma, znatiželje, pa čak i određenog oblika uživanja. Ovakva interpretacija može izgledati neosjetljivo s obzirom na ozbiljnost i težinu povijesnih događaja koji se obilježavaju na tim lokacijama. Ipak, unatoč tome, ne može se zanemariti činjenica da oko tih mjesta postoji razvijena turistička industrija. Memorijalni centri posvećeni holokaustu, posebno oni smješteni na lokacijama bivših koncentracijskih logora, uvelike naglašavaju svoju ulogu u edukaciji javnosti i očuvanju sjećanja na holokaust. Njihova primarna svrha je obrazovna, usmjerena na podsjećanje posjetitelja na strahote holokausta i poticanje dubljeg razumijevanja tih tragičnih događaja. Međutim, zbog prirodne ljudske znatiželje i želje turista da posjete povijesno značajna mjesta, ova memorijalna mjesta postaju dio šire turističke rute. Ova činjenica neizbježno utječe na sam karakter tih lokacija, kao i na obližnje gradove, koji se suočavaju s pritiskom turističke posjećenosti. Turistička industrija koja se razvija oko tih mjesta često donosi ekonomske koristi lokalnim zajednicama, ali također postavlja pitanja o tome kako održati ravnotežu između edukacije i komercijalizacije (Hodgkinson, 2024).

5.2. Hiroshima i Nagasaki

Hiroshima i Nagasaki, gradovi koji su preživjeli najrazornije atomske napade u povijesti, danas su prepoznati kao simboli mira i sjećanja na užase rata. Ovi gradovi privlače milijune posjetitelja iz cijelog svijeta, ne samo zbog njihovog povijesnog značaja, već i zbog poruke mira koju prenose budućim generacijama. Posjetitelji dolaze kako bi odali počast žrtvama, informirali se o događajima koji su promijenili tijek svjetske povijesti i promišljali o važnosti očuvanja mira. Kroz muzeje, spomenike i godišnje komemoracije, Hiroshima i Nagasaki pružaju jedinstvenu priliku za

razumijevanje razorne moći nuklearnog oružja i potiču globalnu svijest o potrebi za mirom. Ovi gradovi nisu samo turistička odredišta, već i mjesta koja podsjećaju na posljedice rata, pozivajući na duboko razmišljanje i moralnu introspekciju.

Dana 6. kolovoza 1945. godine, američka zračna vojska bacila je atomsku bombu pod nazivom Little Boy na japanski grad Hiroshimu. Ovaj napad dogodio se u završnim fazama Drugog svjetskog rata, kada je sukob u Europi već bio okončan, ali su borbe na Pacifiku i dalje trajale. Pacifički rat, kao dio šireg Drugog svjetskog rata, bio je sukob između savezničkih snaga i Japanskog Carstva u regiji Pacifika i istočne Azije. Početak ovog sukoba često se veže uz prosinac 1941. godine, kada je Japan izvršio invaziju na Tajland, napao britanske teritorije u jugoistočnoj Aziji i ciljao američke vojne baze, uključujući poznati napad na Pearl Harbor (Meijer, 2016). Nakon što Japan nije pristao na ultimatum dan 26. srpnja 1945. godine, Sjedinjene Države odlučile su upotrijebiti atomsku bombu kako bi okončale rat. Tri dana kasnije, 9. kolovoza, bacili su još jednu atomsku bombu na Nagasaki, također u Japanu. Ovaj razoran čin doveo je do toga da Japan 15. kolovoza najavi svoju predaju, čime je završen Drugi svjetski rat. Procjene govore da je do kraja 1945. godine od posljedica bombardiranja Hiroshime poginulo 140.000 ljudi. No, tragične posljedice nisu stale na tome. Pet do šest godina nakon eksplozije, sve veći broj preživjelih počeo je obolijevati od leukemije, dok su se deset godina kasnije pojavile različite vrste raka među preživjelima u većoj mjeri nego što je to uobičajeno. Osim ljudskih žrtava, toplinski val i eksplozija bombe uništili su 90% od tadašnjih 76.000 kuća u gradu (Meijer, 2016).

Slika 2. Hiroshima

Izvor: <https://theconversation.com/g7-summit-in-hiroshima-will-force-world-leaders-to-confront-the-continuing-nuclear-threat-205864>

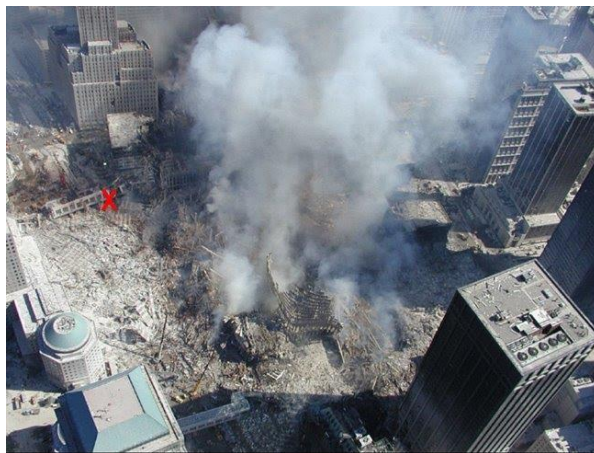
Svake godine, 6. kolovoza u 8:15 ujutro, tisuće ljudi okupljaju se kako bi obilježili trenutak kada je atomska bomba eksplodirala nad Hirošimom, uz zvuk zvona za mir. Te iste večeri, u ceremoniji Toro Nagashi, ljudi pale svjetiljke koje plutaju na vodi, obasjavajući rijeku kroz koju su mnogi ranjeni i umirući pokušavali pronaći spas. Svaka svjetiljka simbolizira jednu od izgubljenih duša tog kobnog dana, a svake godine u rijeku se pušta više od 80.000 lampiona. Grad je prepun spomenika koji odaju počast žrtvama eksplozije i onima koji su stradali nakon nje. Među njima su kipovi u čast 20.000 poginulih korejskih državljana, Spomenik mira za djecu posvećen Sadako Sasaki, djevojčici koja je preživjela bombardiranje, ali je kasnije umrla od leukemije, i malo poznata ploča koja komemorira američke ratne zarobljenike koji su izgubili život. Svaki od tih spomenika nosi snažnu poruku, podsjećajući posjetitelje na tragične posljedice rata. Natpis na kenotafu u Parku mira jednostavno, ali duboko poručuje: "Počivajte u miru, jer greška se neće ponoviti." Ovi simboli služe kao trajna opomena, podsjećajući na mračnu prošlost i potrebu za mirom u budućnosti (Beser, 2017)

Nagasaki, kao drugi grad na svijetu pogođen nuklearnim napadom, postao je jedno od najpoznatijih odredišta mračnog turizma u Japanu, odmah nakon Hirošime. Eksplozivna naprava, poznata pod nazivom „Fat Man“, trebala je biti bačena na Kokuru u prefekturi Fukuoka, ali zbog oblaka i dima od prethodnih bombardiranja, vidljivost cilja bila je otežana. Bombarder B-29, s malom količinom preostalog goriva, preusmjerio se na sekundarnu metu – Nagasaki. Bomba je bačena 9. kolovoza 1945. u 11:02 sati, a u trenutku eksplozije život je izgubilo između 40.000 i 75.000 ljudi. Samo šest dana kasnije, car Hirohito obznanio je predaju Japana putem radija (Hernon, 2023). Danas posjetitelji Nagasakija često obilaze Muzej atomske bombe, smješten tek nekoliko koraka od samog epicentra eksplozije. Među ostalim značajnim lokacijama su ruševine zida katedrale Urakami, Torii vrata svetišta Sanno, koja stoje na jednom stupu, te golema stabla kamfora koja su, unatoč spaljivanju u napadu, nekim čudom preživjela i ponovno procvjetala. Povijest Nagasakija obilježena je i drugim mračnim događajem – pogubljenjem 26 kršćanskih mučenika 1597. godine, koje je naredio tadašnji vladar Toyotomi Hideyoshi kao upozorenje protiv širenja kršćanstva. Crkva Oura i spomenik posvećeni su njihovom sjećanju (Hernon, 2023).

5.3. Napad 9/11 – memorijalni muzej New York

Mjesto na kojem su se nalazili Blizanci Svjetskog trgovinskog centra u Manhattanu, New York, SAD, sada je poznato kao Ground Zero. Ova lokacija, koja je doživjela strašan udar terorističkih napada 11. rujna 2001., postala je simbol tragedije u kojoj je poginulo gotovo 3000 ljudi, većinom na samom mjestu Svjetskog trgovinskog centra. Zbog svog značaja i tragične povijesti, Ground Zero je jedno od najmračnijih i najviše komentiranih mjesta u modernoj Americi. U 2011. godini otvoren je službeni nacionalni memorijal posvećen žrtvama napada. Ovaj memorijal, koji se sastoji od dva velika bazena smještena u točnim temeljima srušenih tornjeva, okruženih brončanim parapetima s urezanim imenima svih poginulih, pruža prostor za sjećanje i refleksiju. U 2014. godini, memorijal je nadopunjen s muzejom koji se nalazi na istom mjestu. Nacionalni muzej 9/11 nudi opsežnu izložbu koja prikazuje sve aspekte tragedije, uključujući artefakte, osobne priče i povijesne informacije. Ovaj kompleks zajedno predstavlja jedno od najvažnijih svjetskih odredišta mračnog turizma (Dark tourism, 2024)

Osim glavnih atrakcija na Ground Zerou, postoji nekoliko manjih lokacija povezane s 11. rujnom koje također nude važno razumijevanje događaja. Među njima su različite memorijalne ploče, posvećeni prostori i muzejski eksponati koji pomažu u očuvanju sjećanja na ovaj tragični događaj i njegovo značenje za svijet.

Slika 3. Napad 9/11

Izvor: <https://www.pilotguides.com/articles/ground-zero-the-phenomena-of-dark-tourism/>

Mjesto na kojem su stajali Blizanci Svjetskog trgovinskog centra u Manhattanu, New York, SAD. Uništeni su u terorističkim napadima 11. rujna u kojima je poginulo gotovo 3000 ljudi, a velika većina na lokaciji Svjetskog trgovinskog centra. Stoga je to jedno od najmračnijih mjesta u suvremenoj Americi i svakako najviše komentirano. Službeni nacionalni memorijal otvoren je 2011. godine, a 2014. godine dopunjen je posvećenim muzejom na tom mjestu. Zajedno čine jedno od najvažnijih svjetskih odredišta mračnog turizma. Međutim, postoje i nekoliko manjih atrakcija povezane s 11. rujnom koje također vrijedi vidjeti (Griffiths, 2024)

6. MRAČNI TURIZAM HRVATSKE

Povijest jugoistočne Europe, s naglašenim geopolitičkim položajem i različitim socioekonomskim interesima, često je bila obilježena ratnim sukobima, osobito na prostoru Hrvatske. Ova turbulentna prošlost daje Hrvatskoj poseban potencijal za razvoj mračnog turizma. U zemlji se mogu pronaći brojne atrakcije koje svjedoče o bogatoj povijesti, uključujući očuvane srednjovjekovne jezgre gradova poput Trogira i Varaždina, te impresivne utvrde kao što su dubrovačke i stonske zidine. Dodatno, povijesne tvrđave poput Nehaja u Senju i one u Slavanskom Brodu, kao i kulturne manifestacije poput Sinjske alke i Sisačkog viteškog turnira, nude posjetiteljima uvid u prošlost s dozom povijesne distance. Ove atrakcije predstavljaju blaži oblik mračnog turizma, jer se povezuju s davnim događajima koji su sada dio kulturne baštine, a ne s nedavnim tragedijama.

Jasenovac, Goli otok i Vukovar imaju značajan potencijal za daljnji razvoj mračnog turizma u Hrvatskoj, posebno kada se uzme u obzir njihova velika povijesna važnost. Svako od ovih mjesta nosi sa sobom specifične priče i sjećanja koja odražavaju tamne strane povijesti, ali istovremeno nude priliku za učenje (Kesar, Tomas, 2014).

Drugi svjetski rat ostavio je za sobom mnoge masovne grobnice i lokacije na kojima su izvršena smaknuća. U kontinentalnoj Hrvatskoj, kao i na otocima i obalnom dijelu, nalaze se brojni tragovi tih mračnih vremena, uključujući zatvore, spomenike, te nekadašnje koncentracijske logore. Sukobi i progoni koji su se odvijali od početka Drugog svjetskog rata pa sve do završetka Domovinskog rata predstavljaju mračniji segment turističke ponude u Hrvatskoj. Zbog relativne svježine tih događaja i postojanja živih svjedoka, ta mjesta danas imaju posebno značenje. Ljudi ih posjećuju ne samo iz povijesnog interesa, već i zbog poštovanja prema žrtvama i suosjećanja prema njihovim obiteljima. Ta memorijalna mjesta pružaju priliku za refleksiju i učenje o tragičnim poglavljima hrvatske povijesti, a njihova važnost u kontekstu mračnog turizma leži u emocionalnom utjecaju i poticanju sjećanja na stradanja koja se ne smiju zaboraviti (Šerić, 2017)

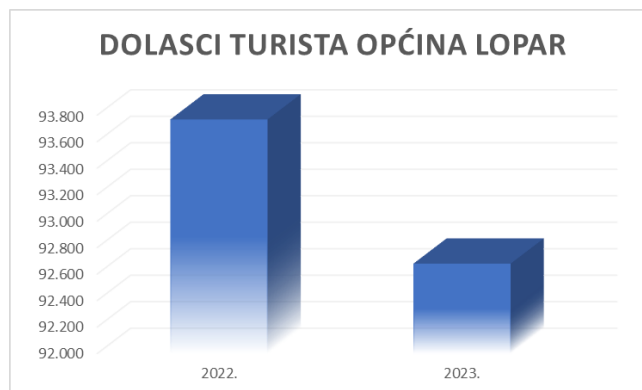
6.1. Goli otok

Goli otok, smješten u Jadranskom moru, zloglasan je zbog svoje mračne povijesti kao jedno od najtežih mjesta za političke zatvorenike u bivšoj Jugoslaviji. Povijest ovog otoka kao logora

počinje 1949. godine, ubrzo nakon donošenja rezolucije Informbiroa, kada su odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza postali izuzetno napeti. Tadašnja jugoslavenska vlast, na čelu s Josipom Brozom Titom, odlučila je provesti obračun s pristašama staljinizma unutar Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), a Goli otok je izabran kao idealno izolirano mjesto za njihovo zatočenje. Kako je vrijeme prolazilo, logor je postao mjesto zatočenja svih političkih neistomišljenika, bez obzira na njihovu stvarnu ili percipiranu opasnost za režim. Ove ljude često su zatvarali na temelju administrativnih odluka, a ne sudskih presuda, što je dodatno naglašavalo represivnu prirodu režima. Uvjeti života na Golom otoku bili su izuzetno surovi. Zatvorenici su bili izloženi različitim oblicima torture i prisilnog rada, a sam logor postao je sinonim za strah i patnju. Zatvorenici su morali raditi u kamenolomima, pod ekstremnim vremenskim uvjetima, često bez odgovarajuće opreme ili hrane. Okrutnost prema zatvorenicima bila je svakodnevna pojava, a fizička i psihička zlostavljanja bila su dio sustava „preodgoja“ (Hrvatska enciklopedija, 2024).

Procjenjuje se da je kroz Goli otok prošlo između 17 000 i 32 000 zatvorenika, iako točan broj ubijenih ili umrlih nikada nije utvrđen. Mnogi su zatvorenici podlegli teškim uvjetima, dok su drugi ostali trajno fizički i psihički oštećeni. Godine 1956., logor na Golom otoku prestao je funkcionirati kao koncentracijski logor, te je preinačen u zatvor. Kasnije je postao kaznenopopravni dom za maloljetnike, čime je njegova uloga ostala i dalje duboko povezana s represijom, iako je promijenio ciljanu populaciju. Goli otok je službeno zatvoren 1988. godine, ali sjećanje na njega ostaje duboko ukorijenjeno u kolektivnoj svijesti. Danas Goli otok stoji kao simbol represije i ljudske patnje, te predstavlja mračnu stranicu povijesti bivše Jugoslavije. (Hrvatska enciklopedija, 2024)

Kada bi zatvorenici stigli na Goli otok, odmah bi izgubili svoj identitet i osobno ime, te bi bili jednostavno nazivani "banda". Nakon nekog vremena provedenog na otoku, morali su stati pred druge zatvorenike i iznijeti svoj "stav". To je podrazumijevalo javno izlaganje svoje životne priče, uključujući sve detalje o sebi, svojoj obitelji, rodbini i prijateljima, s posebnim naglaskom na to kako su djelovali protiv režima. Ovaj postupak bio je dio sustava prisilnog ponižavanja i kontrole nad zatvorenicima (Čvek, 2018)

Grafikon 1. Posjete turista Općina Lopar

Izvor: Izrada autorice prema Državnom zavodu za statistiku

(<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/turizam/>)

Analizirajući turističke dolaske u općini Lopar za 2022. i 2023. godinu, primjećuje se blagi pad broja dolazaka. U 2022. godini zabilježeno je 93.767 dolazaka, dok je u 2023. taj broj smanjen na 92.678, što predstavlja pad od približno 1,16%. Iako je pad relativno mali, važno je uzeti u obzir čimbenike koji su mogli utjecati na ovu promjenu, poput vremenskih uvjeta, globalnih ekonomskih kretanja, ili promjena u turističkoj ponudi. Goli otok je povijesno poznat kao bivši politički zatvor, što privlači velik broj posjetitelja zainteresiranih za mračni turizam i povijesne ture. Jedan od ključnih aspekata turističke ponude općine Lopar je upravo Goli otok, koji godišnje posjeti preko 50.000 turista. Ovaj podatak naglašava značaj Gologa otoka kao turističke atrakcije koja doprinosi ukupnim dolascima u općinu. Posjetitelji dolaze na Goli otok kako bi se upoznali s njegovom povijesnom važnošću, a posjete često uključuju vođene ture koje pružaju dubinsku perspektivu o prošlosti ovog mjesta.

Uzevši u obzir sve navedeno, iako ukupni dolasci turista u općinu Lopar bilježe blagi pad, Goli otok ostaje ključna atrakcija koja privlači značajan broj posjetitelja, doprinoseći turističkoj ponudi i održavanju interesa za ovaj dio Hrvatske. Održavanje i unapređenje turističke infrastrukture na Golom otoku, kao i diversifikacija turističke ponude u općini Lopar, mogu pomoći u stabilizaciji ili povećanju broja dolazaka u narednim godinama.

Goli otok postaje sve popularnije odredište za domaće i strane turiste koji ljetuju na sjevernojadranskoj obali. No, osim uobičajenih posjetitelja, postoji i posebna, iako manja, skupina

koja značajno utječe na percepciju ovog otoka. Riječ je o avanturistima, kolekcionarima povijesnih artefakata, tragačima za senzacijama i dokumentaristima ruševina, koje privlači nekadašnji zabranjeni i sada zaboravljeni 'teror Alcatraza' u Hrvatskoj. Ova skupina traži autentičnost u napuštenosti i divljim stanju otoka te dijeli slike svojih otkrića na internetu kao svojevrsne trofeje. Ovi posjetitelji zanimaju se za mračni turizam, pojam koji su uveli Lennon i Foley, a koji označava putovanje na povijesna mjesta gdje su prisutni elementi zločina i smrti (Arnold, 2014).

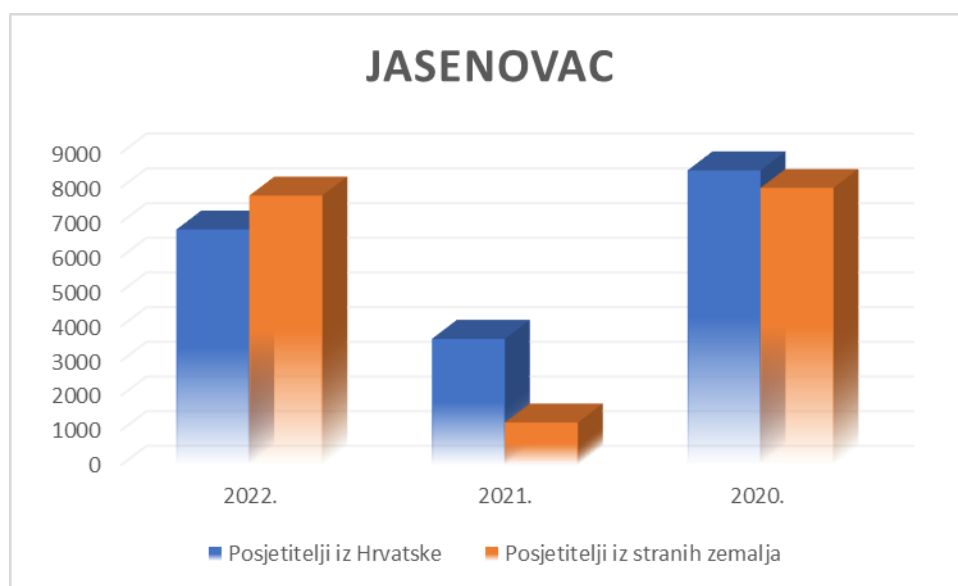
Komercijalni menadžeri baštine koriste nedostatak povijesnog okvira za privlačenje turista, nudeći im iskustvo nalik "Alcatrazu". Globalni turizam ima sposobnost oblikovanja pejzaža i baštine, a lokalne zajednice često se prilagođavaju vizualnim očekivanjima posjetitelja, kako tvrdi sociolog John Urry. U slučaju Golog otoka, njegovu funkciju kao turističke destinacije dodatno pojačavaju njegova osamljenost i slikovita lokacija na jadranskoj obali. Ipak, postavlja se pitanje u kojoj mjeri takvo brendiranje destinacije može biti u sukobu s povijesnom sviješću o komunističkoj prošlosti i može li potisnuti druga sjećanja na Goli otok, kao i promicati prešućivanje aktualnih političkih osjetljivosti koje su prisutne u ovom području s turbulentnim i ponekad kontradiktornim sjećanjima (Arnold, 2014).

6.2. Jasenovac

Jasenovac, smješten uz rijeku Savu blizu grada Novske, bio je jedan od najzloglasnijih koncentracijskih logora tijekom Drugog svjetskog rata, koji je bio pod upravom pronacističke ustaške vlasti. Prema podacima koje je prikupila Javna uprava Spomen područja Jasenovac do ožujka 2013. godine, tijekom rata je na tom području stradalo ukupno 83.145 osoba. Od tog broja, muškarci čine 48%, žene 28%, a djeca do 14 godina 24%. Iako su ti podaci temeljeni na popisu žrtava za koje se s potpunom sigurnošću može utvrditi da su pogubljeni u Jasenovcu, ukupan broj žrtava još uvijek nije točno poznat i procjenjuje se na oko 100.000 (JUSUP Jasenovac, 2024).

Zbog potrebe za razotkrivanjem nacističke ideologije i svjetla na veliki broj žrtava Drugog svjetskog rata, u Jasenovcu je 1968. godine osnovano Spomen područje s Memorijalnim muzejom. Krajem 2006. godine, muzejski postav je moderniziran i prilagođen današnjim standardima. S novim muzejskim postavom, Spomen područje Jasenovac steklo je veći značaj i doživjelo je

značajan rast broja posjetitelja (Kesar, Tomas, 2014). Svake godine Jasenovac privuče između 12.000 i 13.000 posjetitelja koji dolaze kako bi odali počast žrtvama tog zloglasnog koncentracijskog logora. Veći dio tih turista svraća u Jasenovac tijekom svojih putovanja, budući da se nedaleko od spomen područja nalazi granični prijelaz Jasenovac, koji povezuje Republiku Hrvatsku s Bosnom i Hercegovinom (Benčić,2018). Zbog svoje lokacije, posjete Jasenovcu obično su organizirane kao jednodnevni izleti. Mnogi posjetitelji dolaze usput, što znači da ne ostaju duže na tom području, jer spomen područje i okolna infrastruktura nisu prilagođeni za dulji boravak turista. Stoga, iako Jasenovac privlači značajan broj posjetitelja svake godine, posjete su često kratke i ograničene na dan ili nekoliko sati.

Grafikon 2. Posjete turista

Izvor: Izrada autorice prema JUSUP, Dostupno na:

<https://juspjasenovac.hr/Default.aspx?sid=8958#breadCrumbs>

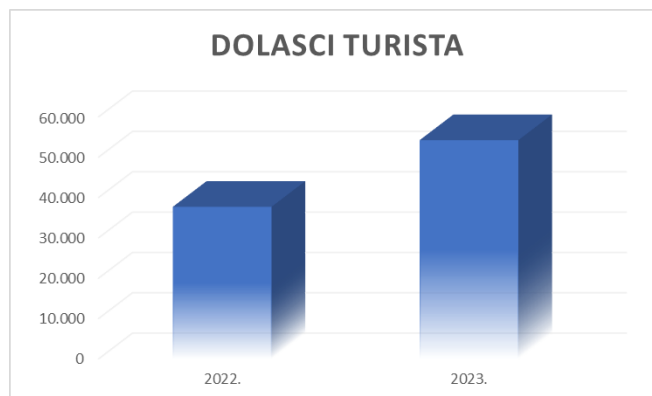
Podaci o posjetiteljima Memorijalnog centra Jasenovac za 2020., 2021., i 2022. godinu pokazuju značajne promjene u broju posjetitelja iz Hrvatske i inozemstva, koje odražavaju utjecaj pandemije COVID-19. U 2020. godini zabilježen je najveći broj domaćih posjetitelja (8.490), ali taj broj drastično opada u 2021. na 3.632, što se pripisuje restrikcijama i smanjenoj mobilnosti zbog

pandemije. Slično tome, broj stranih posjetitelja također pada s 7.987 u 2020. na 1.219 u 2021. godini. Međutim, 2022. godina donosi oporavak, s povećanjem domaćih posjeta na 6.784, dok se broj stranih posjetitelja gotovo vraća na razinu iz 2020., s 7.764 posjeta. Ovi trendovi ukazuju na ponovno otvaranje granica i vraćanje interesa za posjete povijesnim lokacijama poput Jasenovca, te naglašavaju važnost prilagodbe i promocije kako bi se održao kontinuitet posjeta u izazovnim vremenima.

Turisti posjećuju Jasenovac iz različitih razloga, a među najvažnijim motivima su fascinacija smrću i ljudskom patnjom, koja proizlazi iz činjenice da posjetitelji mogu stati na mjesto gdje su se prije više od pola stoljeća događale strašne stvari. Jasenovac privlači poklonike mračnog turizma zbog svoje mističnosti i sablasnosti, što ga čini popularnim među posjetiteljima iz Hrvatske i šire. Filmska industrija i brojne knjige o logoru također su ostavile snažan utjecaj na posjetitelje, koji dolaze kako bi se uvjerali u realnost i autentičnost prikazanog. Uz kulturnopovijesne, ambijentalne i obrazovne motive, tu su i osobni i obiteljski razlozi, jer članovi obitelji bivših zatvorenika i čuvara dolaze kako bi doživjeli što su njihovi najmiliji mogli prolaziti, te kako bi sudjelovali u prezentacijama i pričama o događanjima iz tog razdoblja.

6.3. Vukovar

Vukovar, smješten u istočnom dijelu Hrvatske, predstavlja ključnu destinaciju mračnog turizma zbog svoje tragične povijesti tijekom Domovinskog rata. Grad je postao simbol borbe i stradanja zbog teških događaja koji su se odvijali tijekom opsade i pada grada 1991. godine, kada je bio izložen intenzivnim borbama i gotovo potpunom razaranju.

Grafikon 3. Dolasci turista

Izvor: Izrada autorice prema Državnom zavodu za statistike, Dostupno na:

<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/turizam/>

Podaci o turističkim dolascima u Vukovar za 2022. i 2023. godinu (grafikon 3) pokazuju značajan porast broja posjetitelja. U 2022. godini Vukovar je zabilježio 37.660 dolazaka, dok je taj broj u 2023. godini porastao na 54.186, što predstavlja rast od oko 44%. Ovaj porast ukazuje na sve veći interes turista za Vukovar kao destinaciju, moguće zbog poboljšane turističke ponude, jače promocije kulturnih i povijesnih znamenitosti, te oporavka turizma nakon pandemije. Ovaj trend također može reflektirati pojačanu svijest o povijesnom značaju Vukovara i njegovom položaju kao simbolu otpora i domoljublja u novijoj hrvatskoj povijesti. Jedan od glavnih razloga zbog kojih Vukovar privlači posjetitelje je njegova povijesna baština koja uključuje ratne ruševine i značajna povijesna mjesta. Vukovarska bolnica, koja je tijekom opsade postala simbol otpora i patnje, nudi posjetiteljima uvid u strahote i hrabrost onih koji su se borili za život pod nemogućim uvjetima. Tu se nalaze i muzejski eksponati koji dokumentiraju tragediju tog razdoblja. (TZ Grada Vukovara, 2024).

Vodotoranj, koji je jedan od najupečatljivijih simbola razaranja, ostao je u svom devastiranom stanju i postao je simbol rušenja grada i herojske borbe. Gradska kuća također svjedoči o uništenju koje je pretrpjela, te pruža dodatni kontekst za razumijevanje događaja iz tog vremena. Memorijalni centar "Domovinskog rata" pruža dubok uvid u povijest i posljedice rata u Vukovaru. Ovdje su izložene zbirke i dokumentarni materijali koji ilustriraju patnje i heroizam tijekom opsade. Centar nudi edukativne sadržaje koji obuhvaćaju priče preživjelih, vojnika i civila, čime pomaže posjetiteljima da shvate duboku tragediju i ljudsku patnju povezanu s ratom. Spomen

područje Vukovara uključuje brojne spomenike i ploče posvećene žrtvama rata. Ovi spomenici, posvećeni civilnim žrtvama i vojnicima koji su poginuli tijekom opsade, nude posjetiteljima priliku za refleksiju i odavanje počasti onima koji su izgubili život. Spomen područje pruža fizički prostor za sjećanje i poštovanje prošlih tragedija. Vukovarsko noćno predstavlja sveobuhvatan prikaz ljubavi, hrabrosti i ljudskog dostojanstva kroz niz memorijalnih mjesta u Vukovaru, koja svjedoče o tragičnim događajima Domovinskog rata. Među ključnim lokacijama su Vukovarska bolnica 1991., koja simbolizira borbu za preživljavanje i ljudsku izdržljivost tijekom opsade; Spomen dom Ovčara i Masovna grobnica Ovčara, koja su mjesta sjećanja na brutalna ubojstva civila i ratnih zarobljenika; te Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata koje pruža počast poginulim herojima. Memorijalni centar Domovinskog rata i Spomen dom hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti nude duboki uvid u ratnu povijest i doprinos branitelja, dok Središnji križ na ušću Vuke u Dunav simbolizira duhovnu povezanost i žrtvu. Vukovarski vodotoranj, kao poznati simbol hrvatskog zajedništva, oduvijek je bio emblema otpora i nade, ostajući trajni podsjetnik na snagu zajednice i borbu za slobodu. Ova mjesta zajedno čine mozaik sjećanja koji ističe ne samo patnje i tragediju, već i pobjedu ljudskog duha i zajedništva (TZ Grada Vukovara, 2024).

Za mnoge posjetitelje, Vukovar ima poseban značenje zbog osobnih ili obiteljskih razloga. Članovi obitelji poginulih i preživjelih često dolaze u Vukovar kako bi istražili priče svojih predaka i odali počast onima koji su prošli kroz teške trenutke. Ovi posjetitelji traže dublje razumijevanje i povezivanje s vlastitim korijenima, što dodatno obogaćuje njihovo iskustvo. Vukovar nudi brojne edukativne ture i radionice koje pomažu posjetiteljima da steknu bolje razumijevanje konteksta i značaja Domovinskog rata. Ove aktivnosti omogućuju turistima da se upuste u detaljnu analizu povijesti i da uoče važnost Vukovara u širem kontekstu ratne povijesti Hrvatske. Memorijalni turizam trenutno je ključni turistički proizvod za grad Vukovar, koji ima značajnu moć privlačenja turista i posjetitelja. Grad Vukovar planira nastaviti razvoj ovog segmenta, fokusirajući se na pripovijedanje cjelokupne priče o Domovinskom ratu s naglaskom na poruke mira, pomirenja i suživota. Među najvažnijim atrakcijama koje čine osnovu memorijalnog turizma u Vukovaru su Vukovarska bolnica, Masovna grobnica i Spomen dom Ovčara, Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Spomen dom hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti, Vodotoranj te Križ na ušću Vuke u Dunav. Iako Vukovar igra ključnu ulogu u obrazovanju o ratnim strahotama u Hrvatskoj, uspješan razvoj memorijalnog turizma zahtijeva višedimenzionalan pristup. Ovo

uključuje pažljivo planiranje i kontekstualiziranje tema kako bi se osiguralo da turistički proizvodi ne samo da odražavaju povijesne događaje, već i doprinose razumijevanju civilizacijskog kontinuiteta i života u ovom području (Grad Vukovar, 2015)

7. ZAKLJUČAK

Mračni turizam predstavlja jedinstvenu nišu unutar turističke industrije, koja pruža posjetiteljima priliku da istraže i razumiju povijesne tragedije i ljudske patnje kroz posjete mjestima značajnih povijesnih događaja. Ovaj oblik turizma obuhvaća lokacije koje su bile svjedoci strašnih događaja, poput nesreća, rata i drugih oblika stradanja, koje su kasnije transformirane u muzeje, memorijalna područja ili slične atrakcije.

Glavni cilj mračnog turizma je omogućiti posjetiteljima da se suoče s mračnim aspektima povijesti i kulture, nudeći im priliku za refleksiju i edukaciju. Ovaj pristup pruža platformu za bolje razumijevanje povijesnih događaja kroz emocionalna i intelektualna iskustva. Posjetitelji često traže autentičnost i dublje uvide u događaje koji su oblikovali ljudsku povijest, što mračni turizam omogućuje kroz posjete mjestima koja su postala simboli patnje i otpora. S druge strane, mračni turizam suočava se s izazovima i etičkim dilemama, uključujući pitanja o komercijalizaciji ljudske patnje i potencijalnom nepoštovanju žrtava. Važno je osigurati da se tragedije ne koriste isključivo za profit, već da se očuva povijesna točnost i poštovanje prema onima koji su stradali. Odgovorno upravljanje i promišljeni pristup ključni su za očuvanje ozbiljnosti i značaja ovih lokacija.

Memorijalni kompleks i muzej posvećen napadima 11. rujna u New Yorku privlači posjetitelje koji žele razumjeti i odati počast žrtvama terorističkih napada koji su potresli svijet 2001. godine. Posjetitelji mogu istraživati ostatke Svjetskog trgovinskog centra, vidjeti osobne priče žrtava i saznati više o globalnim posljedicama tih događaja. Iako predstavlja mračnu temu, ovaj kompleks služi kao važan edukativni i reflektivan prostor za razumijevanje suvremenih globalnih izazova i tragedija. Gradovi Hiroshima i Nagasaki u Japanu poznati su po svojoj povijesti vezanoj uz nuklearne napade tijekom Drugog svjetskog rata. Memorijali i muzeji u ovim gradovima nude duboki uvid u tragedije koje su zadesile ove gradove 1945. godine. Posjetitelji mogu vidjeti artefakte, fotografije i dokumente koji prikazuju devastaciju i ljudske patnje uzrokovane atomskim bombama, pružajući tako priliku za refleksiju o posljedicama nuklearnih ratova i međunarodnim naporima za mir. Koncentracijski logor Auschwitz u Poljskoj, koji je bio mjesto velikih stradanja tijekom Holokausta, danas je jedan od najvažnijih mjesta mračnog turizma u svijetu. Muzej i memorijal u Auschwitzu omogućuju posjetiteljima da se upoznaju s poviješću Holokausta kroz

izložbe, arhivu i fizičke ostatke logora. Posjetitelji dolaze kako bi se sjetili i odali počast milijunima koji su stradali, kao i kako bi stekli bolje razumijevanje te tragične epohe.

Goli otok, smješten u Jadranskom moru, poznat je kao bivši politički zatvor i koncentracijski logor. Posjetitelji dolaze kako bi istražili ostatke ovog nekadašnjeg zatvora i upoznali se s tragičnom poviješću političkih zatvorenika iz vremena komunističke Jugoslavije. Ova destinacija privlači istraživače i ljubitelje mračnog turizma koji traže autentičnost i povijesni kontekst kroz svjedočanstva i fizičke ostatke logora. Jasenovac je jedno od najznačajnijih mjesta mračnog turizma u Hrvatskoj zbog svoje uloge tijekom Drugog svjetskog rata. Kao jedan od najzloglasnijih koncentracijskih logora u kojem su stradali brojni ljudi, Jasenovac privlači posjetitelje koji žele razumjeti i odati počast žrtvama. Spomen područje i memorijalni centar nude edukativne sadržaje i pružaju uvid u tragične događaje, što čini ovo mjesto važnim za kolektivno pamćenje i refleksiju. Grad Vukovar postao je simbol stradanja tijekom Domovinskog rata, a njegova borba i razaranje 1991. godine privlače posjetitelje zainteresirane za mračni turizam. Ratne ruševine, Memorijalni centar i spomenici nude priliku za edukaciju o ratnim događajima i odavanje počasti onima koji su stradali. Vukovar je važna destinacija za razumijevanje suvremenih sukoba i njihovih posljedica na zajednice.

Mračni turizam nudi jedinstvene prilike za istraživanje i razumijevanje mračnih aspekata povijesti, pružajući posjetiteljima priliku za refleksiju, obrazovanje i poštovanje. Međutim, zahtijeva pažljivo upravljanje kako bi se očuvala ozbiljnost i poštovanje prema tragedijama koje prikazuje. Ispravan pristup može omogućiti mračnom turizmu da služi kao važan alat za razumijevanje prošlih događaja i promicanje kolektivnog pamćenja.

U budućnosti mračnog turizma u Hrvatskoj, vjerujem da će ovaj sektor nastaviti rasti i evoluirati, zahvaljujući sve većem globalnom interesu za povijesne i mračne teme. Hrvatska, sa svojom bogatom poviješću i značajnim lokacijama povezanim s povijesnim tragedijama, ima priliku da se afirmira kao ključna destinacija za ljubitelje mračnog turizma. Hrvatska već posjeduje nekoliko važnih lokacija, poput Jasenovca, Golog otoka i Vukovara, koje su temelj mračnog turizma. Ove destinacije nude duboka emotivna i edukativna iskustva koja privlače posjetitelje željne istraživanja i razumijevanja složenih aspekata prošlosti. S obzirom na rastući interes za mračnim turizmom, Hrvatska može iskoristiti ovaj trend za povećanje turističkog prometa i prihoda. Kako

bi se budućnost mračnog turizma dodatno unaprijedila, potrebno je uložiti napore u integraciju modernih tehnologija. Korištenje virtualne stvarnosti (VR) i interaktivnih izložbi može obogatiti iskustva posjetitelja, omogućujući im dublje razumijevanje povijesnih konteksta i osobnih priča. Također, društvene mreže i digitalne platforme mogu igrati ključnu ulogu u promoviranju ovih destinacija i u privlačenju šire publike, pružajući platformu za dijeljenje iskustava i stvaranje zajednica oko zajedničkih interesa. Međutim, razvoj mračnog turizma zahtijeva pažljivo upravljanje kako bi se izbjegle negativne posljedice poput komercijalizacije tragedija ili neosjetljivog predstavljanja povijesnih događaja. Ključ uspjeha bit će u balansiranju između poštovanja žrtava i pružanja edukativno bogatog iskustva posjetiteljima. Uz pravilnu pripremu, inovativnu primjenu moderne tehnologije i promišljeno upravljanje, mračan turizam u Hrvatskoj može postati značajan dio turističke ponude koji ne samo da privlači posjetitelje, već i doprinosi očuvanju i razumijevanju kulturne baštine.

LITERTURA

Alfier, D. (1994) Potreba novih orijentacija u dugoročnom razvoju našeg turizma; Institut za turizam; Zagreb

Arnold I. (2014) Goli Otok: Challenging oblivion and heritage dissonances where the tourist dollar rings: REGARD SUR L'EST: Revue, Amsterdam , Dostupno na: <https://regard-est.com/goli-otok-challenging-oblivion-and-heritage-dissonances-where-the-tourist-dollar-rings>) (22.07.2024)

Auswitch.org, (2024), Dostupno na: <https://www.auschwitz.org/en/history/kl-auschwitzbirkenau/> (22.07.2024)

Benčić, A. (2018). Koncentracijski logor Jasenovac: Konfliktno ratno nasljeđe i osporavani muzejski postav; Polemos 21, 1: 37-63

Beser A. (2017) Hiroshima Tourism Is More Popular Than Ever: National Geographics, Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/hiroshima>) (20.07.2024)

Blažević, B. (2007) Turizam u gospodarskom sustavu, Fakultet za hotelski i turistički menadžment Opatija: Opatija.

Ćorluka, G., Matošević Radić, M., Geić, S., (2013) Selective Forms of Tourism – the Way of Extending the Summer Season, Economy Transdisciplinary Cognition 16(1):88-96

Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežec, D., Kesar, O., (2011) Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu

Čvek I. (2018) Goli otok: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/360214>) (22.07.2024.)

Dark tourism (2024)

Dostupno na: <https://www.darktourism.com/index.php?view=article&id=720&catid=15>, (22.07.2024)

Dolenec S., Vodeb K. (2020) State of Art: Održivo upravljanje mračnim turizmom prema teoriji dionika: Notitia - časopis za ekonomske, poslovne i društvene teme: Broj 6, Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/359856>) (20.07.2024)

Geić, S. (2011) Menadžment selektivnih oblika turizma; Sveučilište u Splitu; Split

Grad Vukovar (2015), GRAD VUKOVAR: STRATEŠKE SMJERNICE RAZVOJA TURIZMA U VREMENU OD 2016. DO 2020. GODINE, Finalni radni materijal, Zagreb, Dostupno na: https://www.vukovar.hr/images/stories/files/pravo_na_pristup_info/UO_Kultura_i_turizam/Vukovar-finalni-radni-dokument.pdf (03.09.2024).

Griffiths K. (2024) Ground Zero & the phenomena of ‘Dark Tourism :Pilot Guides, Dostupno na: <https://www.pilotguides.com/articles/ground-zero-the-phenomena-of-dark-tourism/> (22.07.2024)

Hartmann, R., Lennon, J., Reynolds, D. P., Rice, A., Rosenbaum, A. T., & Stone, P. R. (2018) The history of dark tourism. *Journal of Tourism History*, 10(3), 269–295., Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/1755182X.2018.1545394>) (20.07.2024)

Hernon M. (2023) Dark Tourism in Japan: TW, Dostupno na https://www.tokyoweekender.com/art_and_culture/japanese-culture/dark-tourism-japan/) (20.07.2024)

Hodgkinson S. (2024) The concentration camp as a site of ‘dark tourism’: Dossier:University of Leicester, England Dostupno na: https://auschwitz.be/images/_bulletin_trimestriel/116_hodgkinson.pdf) (22.07.2024)

Hrvatska enciklopedija (2024), Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/goli-otok> (22.07.2024.)

Iliev D. (2021), Consumption, motivation and experience in dark tourism: a conceptual and critical analysis, *Tourism Geographies* 23(5-6):963-984, Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/339053920_Consumption_motivation_and_experience_in_dark_tourism_a_conceptual_and_critical_analysis) (20.07.2024)

JUSUP Jasenovac (2024), Dostupno na: <https://www.jusp-jasenovac.hr/> (22.07.2024)

Kesar, O., Tomas, P. (2014.): “Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj”, *liburna*, vol.3, no. 1, Zadar

Meijer J. (2016) Peace Tourism at a Dark Site: Emotional experiences in Hiroshima: Rijksuniversiteit Groningen, Dostupno na: https://frw.studenttheses.uib.rug.nl/2394/1/MA_1717626_JJ_Meijer.pdf (22.07.2024.) Millán,

G. D., Rojas, R. D. H. i García, J. S. R. (2019) Analysis of the demand of dark tourism:

A case study in Córdoba (Spain), *Mediterranean journal of social sciences*, Vol. 10., No. 1.,

Njegovan, A. i Bagarić, L. (2020). POTENCIJAL MRAČNOG TURIZMA KAO TURISTIČKOG PROIZVODA DESTINACIJE. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, (26), 9-28., Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/366536> (20.07.2024)

Pančić-Kombol, T. (2000) *Selektivni turizam*; TMCP Sagena; Matulji

Petrić, L., (2007) *Osnove turizma*, Split: ekonomski fakultet

Rabotić, B., (2013) *Selektivni oblici turizma*, Beograd: Visoka turistička škola stručnih studija

Seaton, Tony, 'Dark Tourism as History: Dark Tourism in History', in Eric G. E. Zuelow, and Kevin J. James (eds), *The Oxford Handbook of Tourism History* (online edn, Oxford Academic, 21 June 2022), Dostupno na: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190889555.013.30> (20.07.2024.)

Sharpley R., Stone R.P. (2009), THE DARKER SIDE OF TRAVEL: The theory and Practice of Dark Tourism, Channel View Publications, Bristol.

Steinbacher, S. (2004) Auschwitz - A history: Penguin books: London

Stone, P (2006) A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions, Tourism: An International Interdisciplinary Journal, Vol. 54., No. 2.

Šimić, A. (1994) Turističko poslovanje: Informator: Zagreb

TZ Grada Vukovara, (2024) Memorijalni turizam – Vukovarski nokturno, Dostupno na: <https://turizamvukovar.hr/istrazite/vukovarski-nokturno/>) (03.09.2024)

Vojnović N., Kurka B. (2021) Odabrani lokaliteti stradavanja u Istočnoj Europi za razvoj mračnog (dark) turizma: Geografski horizont; Broj 1/2021, 23-34, Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/392423> (20.07.2024)

POPIS ILUSTRACIJA

POPIS SLIKA

Slika 1. Auschwitz	22
Slika 2. Hiroshima	24
Slika 3. Napad 9/11	26

POPIS TABLICA

Tablica 1. Vrste selektivnog turizma	16
---	----

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Posjete turista Općina Lopar	30
Grafikon 2. Posjete turista	32
Grafikon 3. Dolasci turista.....	34